

jsou jevy, které spojují většinu civilizačních krizí bez ohledu na místo a čas a vyvěrají z jakýchsi dosud jen velmi povrchně prozkoumaných zákonů evoluce lidské společnosti.

V oblasti náboženství a kulturní historie je autor zřetelně a s přehleem „doma“; pokud se ovšem pouští do některých ekologických či sociálních paralel, vážnou jeho bystré úvahy na povrchu. Teze o otravě Římanů olovem vodovodů a nádob představuje zpopularizovanou hypotézu, kterou dosud žádný seriózní výzkum neprokázal. Ekologický problém znamenal pro Řím jen nepatrný díl hrozby, jakou přináší nám – a pokud se někde projevoval, pak ve zcela jiných sférách (kácení lesů, následná eroze, degradace půdy v důsledku umělého zavlažování a pěstování monokultur na rozsáhlých latifundiích). Stejně nepodložená je jeho paralela mezi „císařskými milenci“ a soudobou „feministickou kulturou“ a „gay-kulturou“. Domnívám se, že oba z uvedených proudů jsou naopak logickým, byť ve své extrémní podobě třeba poněkud tragikomickým, projevem emancipace různých členů a vrstev společnosti, naprosto zákonitou reakcí na někdejší perzekuci. Snaha o emancipaci slabších však nepředstavuje jev úpadkový, nýbrž naopak tvořivý. Její srovnávání s čítankovými perverzemi římského císařského dvora je sociologický omyl a projev moralismu nepřilíží originálního.

A tak se pomalu dostáváme k dalšímu bodu diskuse – k autorovu eurocentrismu. Omezuje-li autor svůj výklad analogie Římané versus barbaři a Evropa versus třetí svět na pochybná tvrzení typu „... máme místo Vandalů hladové Afričany a posedlé muslimy (je skoro zázrak, že Turci už dávno neobléhají znovu Vídeň – od Jadranu je tam jen skok). . .“, svědčí to o hluboké neznalosti světa, jehož krizi popisuje, a o xenofobním provincialismu zcela odpovídajícím do sebe zahleděnému českému dvorečku.

Jsem přesvědčen, že soudobá Evropa a celá její civilizace těmto hladovým Afričanům (a nejen jim) spíše cosi podstatného dluží – a to možná právě ve jménu svého křesťanství, jímž se tolik zaklíná ona i autor eseje. A pokud jde o „posedlé muslimy“, stálo by za to věnovat celé záležitosti trochu více intelektuální námahy a podívat se na problém jejich údajné posedlosti i z druhé strany. Buď jak buď, odpovídat na výzvy globalizujícího se světa nespokojeným postmodernistickým brbláním z Prahy mi připadá poněkud zpozdilé a autorova formátu nedůstojné.

Přesto v závěru svého eseje ani známý apokalyptik nepropadá pesimismu. Krásnými básnickými slovy vyjadřuje svou víru v zrod nějaké nové epochy a kultury, která vzejde z popela kultury naší. Bohužel však i v tomto případě působí síla jeho básnického jazyka poněkud na úkor realistické úvahy. Proč se poddávat chiliastické osudovosti a nepřijmout soudobou globální krizi – ostatně zcela v souladu s etymologií slova – jako situaci volby? Vždyť právě tuto možnost volby připomínají všichni myslitelé Meadowsem a představiteli Římského klubu počnaje a Al Gorem konče. Řecké slovo *krisis*, jež jsme si – evidentně v důsledku negativních konotací s krizemi ekonomickými – navykli vnímat v tom nejhorším významu, neznamená nic více než vyvrcholení děje, rozhodnou chvíli, okamžik volby.

Lubor Kysučan

Donella H. Meadowsová, Dennis L. Meadows, Jorgen Randers: Překročení mezí. Argo, Praha 1995. 319 str.

O tom, že konzumní společnost a barevné radosti liberálního světa bez hranic nemusejí představovat jedinou alternativu rozvoje lidstva v nadcházejícím století, s naléhavostí vypovídá řada knih, objevujících se na našem trhu. Ne všechny se však vyznačují srovnatelnou úrovní. Nalezneme mezi nimi vysoce odborné práce, ale rovněž povrchní moralistické traktáty,

opakující obehnané apokalyptické scénáře a nepřekvapující nás jedinou novou myšlenkou. Mezi nejlepší z těch prvních náleží kniha Donelly a Dennise Meadowsových a Jorgena Randerse *Překročení mezí*. Její obsah a myšlenkové směřování plně vystihuje podtitul *Konfrontace globálního kolapsu s představou trvalé udržitelnosti*. Už samotným názvem v ní autoři navazují na svou předchozí knihu věnovanou téže tematice, známé *Meze růstu* (New York 1972), jejíž východiska, metody a prognózy jsou zde dále rozvíjeny.

Smysl své knihy autoři vysvětlují v hutné a obsažné předmluvě. Upozorňují na skutečnost, že mnohé z toho, co před dvaceti lety vyslovili jako pouhou prognózu, se stává tvrdou skutečností. Ústřední myšlenku knihy tvoří, v duchu idejí Římského klubu, jehož filozofie je zde tlumočena, polemika se zavedenou a v našem nazírání na svět pevně zabydlenou představou neomezeného růstu ekonomiky a blahobytu. Autoři dokazují, že tento trend vede zákonitě nejen k omezení blahobytu a úpadku ekonomiky, ale nakonec i ke globálnímu ohrožení lidského společenství. Toto společenství a vlastně celou Zemi popisují autoři jako jeden jediný, vzájemně propojený systém, podléhající určitým fyzikálně-sociálním zákonům. K jeho popisu vytvářejí exaktní matematický model využívající poznatky z ekonomie, ekologie, sociologie i demografie a aktuální statistiky z uvedených oblastí. V rámci tohoto modelu upozorňují na známý, poprvé snad už Thomase Malthusem popsáný rozpor mezi exponenciálním růstem světové populace a fyzicky omezenými neobnovitelnými zdroji. Na rozdíl od Malthuse tu však vstupuje do hry ještě exponenciální růst průmyslové výroby, paradoxně tedy síly, která v minulosti – jak dokazují jiní autoři (např. Paul Kennedy) – malthusiánskou propast v určité části světa a na určitou dobu překonala. Dnes se naopak stává silou, znovu ohrožující stabilitu ekosystému Země, neboť odčerpává neobnovitelné zdroje, vytváří nadměrné materiálové toky a hromadí odpad. V důsledku toho dochází k nerovnováze, která se projevuje nejen v bezprostředním fyzickém ohrožení přírody, ale zároveň v ohrožení lidské společnosti. Akumulace ekonomické moci vede k polarizaci bohatství a chudoby v jednotlivých zemích a především pak k prohlubování rozdílu mezi průmyslovým a rozvojovým světem. Taková nerovnost se pak stává potenciálním ohniskem sociálního neklidu. Populační exploze, sociální krize a degradace biosféry tak představují vzájemně provázané jevy a – alespoň za současného stavu věcí lidských – určitý bludný kruh, z něhož se jen velmi obtížně hledá východisko.

Autoři představují i možné scénáře vyústění popsané krizové situace. Nejmírnější z nich – jehož jsme podle jejich důkazů již dosáhli – označují jako překmit. Ten podle nich představuje takové porušení rovnováhy, které ještě připouští návrat do původního stavu. Naproti tomu kolaps znamená již nevratnou změnu, v podstatě celkové zhroucení systému. Pokud se bude vývoj lidské civilizace ubírat stejným směrem, poznamenán ideou neustálého růstu, je její kolaps neodvratný už v příštím století. Autoři však nejsou apriorními pesimisty. Na příkladu reakce světové veřejnosti na problematiku ozónové vrstvy dokazují, jak může globální změna postoje přivodit zásadní obrat k lepšímu.

A jaká řešení krizové situace autoři nabízejí? V prvé řadě omezení ekonomického růstu a ruku v ruce s tímto i osobní spotřeby obyvatel saturovaných částí Země. Podstatnou naději rovněž spatřují ve zdokonalování technologií, hospodárněji využívajících zdrojů, energií, snižujících průtoky a v důsledku tohoto pak i znečištění. Podstatnou úlohu v tomto procesu však přiznávají i politikům, ekologickým aktivistům a jednomu každému člověku. Celý tento proces pak označují jako revoluci trvale udržitelnosti, představující po revoluci zemědělské a průmyslové další ze zásadních historických proměn ve vývoji civilizace.

Třežba autoři vytvářejí své modely současného stavu i prognózy možného budoucího vývoje na základě exaktních počítačových simulací, neuzavírají se ve světě studených technokratických konstrukcí. Ačkoliv např. ve srovnání s esejistickým morálním patosem Al Gorova mimořádně působivého díla *Země na misce vah* (česky Argo 1994) představuje první část jejich

knihy velmi náročnou a nikterak odpočinkovou odbornou četbu, jejich závěry dalece překračují povinnou formální nezúčastněnost vědecké studie. A v konečném soudu názory tvůrců obou uvedených děl souznívají v pozoruhodné shodě. Abychom dokázali vytvořit trvale udržitelnou společnost, musí být požadovaná proměna komplexní a zcela zásadní. Nestací pouhé technologické a administrativně-politické změny, do hry musejí vstoupit daleko hlubší změny sociální, etické (bez nichž jsou ostatně ty výše uvedené jen stěží proveditelné). Ke slovu musí přijít pronikavá změna postojů, životního stylu, uskromnění ze strany těch, jejichž životní nároky zatěžují přírodu i chudé části planety. Čtenář se téměř nemůže ubránit pohnutí, když po mnoha stranách vysoce odborných popisů, statistik, tabulek a grafů najednou nalézá slova o potřebě znovuoživení lásky, soucitu, solidarity a globálního partnerství jako nezbytných a zásadních podmínek přechodu k trvalé udržitelnosti. Ekologické zdraví není možné bez zdraví sociálního – a naopak. A jedno i druhé má původ v našem zdraví duševním – vždyť hlavní kořeny soudobé ekologické i sociální krize spočívají v psychické prázdnotě, která nám brání ve schopnosti aktivně a tvořivě milovat, a naopak nás vede k cynismu a potřebě jejího překonání konzumním životním způsobem. Aniž by tak propadli nějakému naivnímu utopismu, předestírají autoři před námi optimistickou vizi možné záchrany civilizace a života návratem k říši odvěkých lidských hodnot. Tento návrat se neprojevuje nějakými okázalými gesty či velkolepými slovy, nýbrž jen a pouze každodenními skutky. Sami k tomu říkají:

„... vytvořte si vlastní šetrný styl života, mějte nejvýše dvě děti, s láskou a partnerstvím pracujte na tom, abyste pomohli jedné konkrétní rodině dostat se z bída, vydělávejte si na poctivé živobytí, odpovědně se starejte o kus půdy, dělejte, co jen můžete, abyste nepodporovali systémy, které utlačují lidi nebo zneužívají Zemi.“ (str. 238)

Jako obzvláště inspirující působí nastíněná vize trvale udržitelné společnosti. Taková společnost by rozhodně neměla nic společného s kalvínskou askézí a ponurým totalitarismem Platónovy Ústavy či Komunistického manifestu, jak ji mnohdy rádi již předem diskvalifikují její kritikové z řad neoliberálních ekonomů. Její podstatu vysvětlují takto:

„Není ani žádný důvod k tomu, aby trvale udržitelná společnost byla nedemokratická, nudná nebo nemotivující. Některé hry, jimiž se dnes lidé baví a jimiž se nechají pohlcovat, jako závody ve zbrojení a hromadění neomezeného množství majetku, by se již dále nehrály. I tak by bylo dost her, úkolů, problémů k řešení a způsobů, jimiž by lidé mohli zkoušet své síly, pomáhat druhým, realizovat své schopnosti a žít dobré životy, možná více uspokojivější než jakékoli, jež je možno žít dnes.“ (str. 232)

Zvláště poslední z citovaných vět jako by přímo ladila s ideály některých hnutí naší současnosti, usilujících dosáhnout znovuoživení ztracené přírodní rovnováhy opětovným nastolením rovnováhy v mezilidských vztazích. Dobrovolná skromnost k tomu představuje nezbytnou cestu. Avšak cestu, která náš život neochuzuje, nýbrž naopak obohacuje. Cestu, jejímž prostřednictvím se můžeme stát podílíky a účastníky nádherného dobrodružství lidského rozvoje, pro který – jak autoři moudře filozoficky poznamenávají – neexistují narozdíl od pouhého kvantitativního růstu žádné meze.

Kniha vznikla jako výsledek mnohaleté výzkumné i editorské práce. To se už na první pohled odráží i v její formě. Vedle množství tabulek, grafů, statistik a standardního vědeckého aparátu (poznámky, bibliografie) je opatřena i vysvětlujícími poznámkami k jazyku, slovníkem používaných pojmů a pečlivě sestaveným rejstříkem. O šíři a vrstevnatosti odborného i lidského zázemí podléajícího se na vzniku knihy svědčí úvodní poděkování desítkám jednotlivců, institucí i výzkumných týmů, o závažnosti knihy samotné předmluva z pera nizozemského ekonomy Jana Tinbergena, nositele Nobelovy ceny za ekonomii. Českého čtenáře nemůže nepotěšit další zvláštní předmluva, kterou manželé Meadowsovi adresovali právě jemu u příležitosti českého vydání knihy. Vyjadřují v ní svou radost z nesmírného pokroku na cestě

k otevřené společnosti a lepším ekonomickým příležitostem ve střední Evropě po pádu komunismu. Zároveň však upozorňují na nebezpečí plynoucí z jednostranného liberalismu, ignorujícího etické hodnoty i ekologické meze. Tato ignorance se totiž nakonec může obrátit právě proti systému, který ji svou každodenní praxí připouští a uskutečňuje. Svoboda ztrácí svou cenu, pokud ji nedoprovází zodpovědnost za svět a mravnost. Takové je základní resumé nejen zmíněné předmluvy, ale celé knihy.

Lubor Kysučan

Ernst Ulrich von Weizsäcker, A. B. Lovins, L. H. Lovins: Faktor čtyři. MŽP, Praha, 1996, 331 str.

Zatím poslední zprávou Římského klubu se stala kniha s názvem Faktor 4, která byla v němčině publikována v roce 1995 (v angličtině a dalších jazycích včetně češtiny o rok později) a jejímiž autory jsou Ulrich von Weizsäcker a manželé Lovinsovi. Autoři knihy mají nesporně velké ambice. Podle Římského klubu by se jejich hlavní heslo, jež zní „Dvojnásobný blahobyť, poloviční spotřeba přírodních zdrojů“, mohlo a mělo stát vůdčím heslem dalšího úsilí o odvrácení ekologické krize.

Celá kniha je rozdělena do dvou částí. V té první je čtenáři předloženo celkem padesát „zázraků techniky“, s jejichž pomocí bude možno pronikavě snížit jak spotřebu energií, tak poptávku po nových materiálech. Tato část knihy je nesporně zajímavým čtením.

Dozvíme se v ní o návrzích automobilů se spotřebou 1,5 litru na 100 km, o možnostech pronikavých úspor energie v bytech a kancelářích, o vysoce úsporných domácích spotřebičích, o možnostech podstatně zlepšeného hospodaření s vodou i o projektech na zvýšení produktivity dopravy. Na uvedených případech chtějí autoři demonstrovat, že je možno „předejít omylům, podle nichž by ekologičtější chování vyžadovalo omezení“ (str. 24). Jak zvolali autoři na jiném místě: „S heslem produktivity troubíme do útoku. Slovo produktivita znamená pokrok, lepší časy, větší blahobyť“ (str. 32).

Pokud by kniha končila tímto zvoláním, žádným velkým požehnáním pro ekologické hnutí by samozřejmě nebyla. Úvodní příklady však pouze navozují závažnější problém: Jak je možné, že již známé technické vynálezy, které by byly schopny významně snížit zátěž na životní prostředí, jsou stále spíše kuriozitami, jež dosud nenašly cestu ke spotřebitelům? Je tomu tak proto, konstatují autoři, že efektivnější technologie, které snižují spotřebu energie a materiálů, nejsou v podmínkách současného trhu ekonomicky nijak zvlášť rentabilní.

Pro čtenáře zvyklého věřit heslu „Co je ekonomické, je také ekologické“, je jistě podobné zjištění poněkud překvapivé. Dnešní tržní prostředí a zájmy ekologie (v nejširším slova smyslu) se však, podle názoru autorů, do značné míry rozcházejí. Je tomu tak především proto, že i ve státech s tržní ekonomikou jsou ceny za energii, suroviny a dopravu velice vzdáleny „ekologické pravdě“. V důsledku toho neexistuje dostatečně silný tlak na vývoj a výrobu technologií, jež by umožnily radikální šetření zdrojů. I v podmínkách dnešních tržních ekonomik je prostě ekonomicky výhodnější pokračovat v rabování zdrojů, stavět nové elektrárny a převážet zboží z jednoho konce planety na druhý.

Z ekologického hlediska výrazně deformované ceny vydávají zcela falešné signály. Namlouávají výrobcům i spotřebitelům, že jsou dost bohatí na praktikování nadměrného konzumu, že nedluží nic přírodě ani svým potomkům, kteří budou chtít jednou usednout k hostině po nich. Protože dnešní nízké ceny energií, surovin a dopravy opticky nadhodnocují naše možnosti, investice do výrazné efektivity se zatím nevyplácí. Ztrácíme tím drahocenný čas, jehož by mohlo být využito k aplikaci Faktoru 4.